

De X-factor van het schrijven

Edwin Lucas & Marcel Uljee: *Het geheim van het schrijven. Tien schrijvers over hun vak*. Groningen: Uitgeverij Passage, 2007. Prijs € 14,95. ISBN 97890 5452 1747.

Schrijven is geen exacte wetenschap. Je kunt tien mensen jarenlang schrijfonderwijs geven, je kunt ze zoveel aanvullende schrijftrainingen geven als ze willen, en na afloop loopt hun niveau nog steeds onvoorspelbaar uiteen. Ze schrijven vast allemaal beter en begrijpelijker, ze beheersen het ambacht, maar toch slaagt maar een enkeling erin om als reclameschrijver door te breken of zich te ontpoppen als romancier. Die onvoorspelbaarheid wekt de indruk dat er inderdaad een X-factor bestaat: *het geheim van het schrijven*. Een boek dat daarover gaat maakt dus nieuwsgierig: is het mogelijk om het raadsel te ontsluiten?

Natuurlijk is dat niet wat de Edwin Lucas en Marcel Uljee met *Het geheim van het schrijven* pretenderen, maar wel proberen ze meer inzicht te krijgen in die ondefinieerbare kwaliteiten die het verschil maken tussen een aardige tekst en een toptekst. Hun aanpak is journalistiek: ze vragen het de schrijver zelf. In tien vraaggesprekken met professionele schrijvers proberen Lucas en Uljee te achterhalen wat hun tips en trucs zijn. Ze leggen elke schrijver een tekst of tekstfragment van zijn hand (inderdaad, alle tien schrijvers zijn mannen) voor en vragen daarover door. Waarom is dit stukje zo geformuleerd en niet anders? Waarom bijvoorbeeld gebruikt de reclameman al die elliptische zinnen? Waarom stopt Wouter Klootwijk zo veel dialoog in zijn columns? Lucas en Uljee spreken zowel met zakelijke schrijvers (behalve de reclameman bijvoorbeeld ook een journalist, een speechschrijver en een webschrijver) en een paar literaire auteurs (Arthur Japin en René Appel).

Het aardige van de gesprekken is dat je een kijkje krijgt in het hoofd van de schrijver. Wat waren zijn overwegingen toen hij een kop koos, of toen hij zijn brochure begon met een vraagzin? Maar het is een beetje teleurstellend dat er in veel gevallen geen bevredigend antwoord komt. Vaak zijn de geïnterviewden niet in staat om hun keuzes écht te motiveren: dan komt hun antwoord neer op 'het klinkt beter', 'ik vind het zo mooier' of zelfs 'het levert een mooier paginabeeld op'. Soms ook blijken de schrijvers gestuurd te worden door algemene wijsheden als 'je moet zo min mogelijk bijvoeglijke naamwoorden gebruiken' of 'variatie is belangrijk'. Een ander voorbeeld: de reclameman vertelt dat hij graag elliptische zinnen gebruikt 'omdat het korter is en benadrukt wat ik wil zeggen'. Achter al die globale redenen zit vast wel een gedachte, maar die komt niet naar voren: *waarom* moet je het aantal bijvoeglijke naamwoorden beperken, *waarom* moet je je woordkeus variëren, *waarom* benadrukt een elliptische zin 'wat je wil zeggen'?

Toch leveren de interviews ook genoeg interessante inzichten en meningen op. Zo komt naar voren hoe een radiocommercialschrijver zijn dialogen zo levensecht krijgt: door ook de aarzelingen en versprekingen in die dialogen uit te schrijven en zorgvuldig te timen. Een webschrijver verklaart waarom hij bewust afwijkt van het uitgangspunt dat een webtekst sterk lezergericht moet zijn: soms is zendergerichte tekst ('wij, de Kamer van Koophandel') beter, omdat je daarmee de betrouwbaarheid en geloofwaardigheid van de informatie kunt benadrukken. En columnist Wouter Klootwijk vertelt dat hij de vele retorische vragen in zijn stukjes niet alleen gebruikt voor het effect op de lezer ('omdat het gewoon is, als praten'), maar ook als door-

schrijftrucje: 'om het mezelf makkelijk te maken. Na zo'n vraag kan ik meteen verder.'

Kortom, de geheimen van het schrijven zijn te talrijk en te complex om ze volledig te ontsluiten, en het is maar de vraag of zelfs successchrijvers zelf zich bewust zijn van de mechanismen achter de kwaliteit van hun teksten. Maar al leidt *Het geheim van het schrijven* niet altijd tot onderbouwde inzichten of adviezen, de interviews zijn onderhoudend en interessant voor iedereen die zelf veel schrijft en nieuwsgierig is naar de aanpak van vakgenoten.

Eric Tiggeler

Elisabeth Wolff en Agatha Deken: *Geschrift eener bejaarde vrouw*. Bewerkt en uitgegeven door André Hanou. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2007. 287 blz. Prijs € 29,50. ISBN 9789053564493.

Betje Wolff en Aagje Deken zijn bij het grote publiek vooral bekend als de schrijfsters van de eerste Nederlandse briefroman, de *Historie van mejuffrouw Sara Burgerhart*, die midden in de Patriottentijd verscheen (1782). Dat is een moralistisch boek met een duidelijke verlichtingsboodschap: Sara kiest, zij het na enige strubbelingen, uiteindelijk voor een fatsoenlijk, burgerlijk en gehuwd bestaan. In hun 'Nareden' bij het werk vermelden de schrijfsters dat 'onze Vriendin Burgerhart, zedert, tien jaren, zeer gelukkig leeft met haren braven Man, en reeds Moeder is van vyf aartige Kinderen, die zy voorbeeldig opvoedt'.

Over het voorbeeldig opvoeden van een jong meisje gaat een ander werk van dezelfde auteurs: het *Geschrift eener bejaarde vrouw*, oorspronkelijk verschenen in twee delen, in 1802. Het verdient alleen al de aandacht omdat we met een 'afscheid' te maken hebben: het is het laatste geschrift van twee kopstukken uit de Nederlandse literatuur. Betje Wolff en Aagje Deken stierven beiden in 1804. André Hanou, emeritus hoogleraar oudere Nederlandse letterkunde en specialist op het gebied van de Verlichting, maakte een selectie en bewerkte de tekst tot een leesbaar geheel. Bovendien reconstrueerde hij het verdere verloop van het verhaal – het nooit verschenen derde deel – op basis van niet eerder gepubliceerde manuscripten uit de Leidse universiteitsbibliotheek.

In het *Geschrift eener bejaarde vrouw* maakt de lezer kennis met Mietje, een bejaarde dame. Aan het einde van haar leven blikt ze terug op haar jeugd en groei naar volwassenheid. Op die manier wil zij vaststellen hoe het karakter van een kind door opvoeding bepaald wordt. Ze heeft als doel om te achterhalen 'of de mens nog iets anders zijn kan, dan het resultaat van zijn omstandigheden', waarmee in feite wordt aangesloten bij het moderne 'nature-nurture-debat'. Mietje wordt geboren in een fatsoenlijk en welgesteld Amsterdams koopmansgezin. Terwijl vader werkt, heeft moeder, een vrouw met veel deugden, beide handen vrij om zich bezig te houden met de opvoeding van haar dochter. Het is een opvoeding die gericht is op het bereiken van 'stabiliteit': dochterlief dient zich te ontwikkelen tot een evenwichtige en nuttige persoonlijkheid, die haar steentje kan bijdragen aan het heil van de maatschappij. Naar moderne maatstaven gemeen is Mietje een zeer braaf meisje. Maar volgens haar moeder is zij 'vernuftig' (bijdehand) en is haar neiging tot schertsen zeer kwalijk. Dat moet er worden uitgeramd! Daarom krijgt Mietje een strenge, maar rechtvaardige opvoeding, gebaseerd op verlich-

tingswaarden als tolerantie, redelijkheid en christelijkheid. Bovendien wordt haar ingeprent dat haar bestemming in huiselijke kring is gelegen. Een vrouw hoort haar hoofdje niet te vermoeien met 'theoretische spinnenwebberijen' en ze moet niet streven naar het lidmaatschap van een geleerd (dicht)genootschap.

Enkele gebeurtenissen uit het boek op een rijtje. Mietje heeft als klein meisje een speeldoos, en wil weten waar toch de muziek vandaan komt. 'Wilt gij door uw eigen schuld het risico lopen het vermaak te missen dat het kastje u nu geeft?' zo vraagt moeder haar. Natuurlijk wint Mietjes nieuwsgierigheid het van haar verstand en gaat het speelgoed, tot haar verdriet, stuk. Moraal van het verhaal: 'Leer slechts uit dit geval dat gij u er beter bij zult bevinden als gij mijn raad volgt,' aldus de moeder. Op een dag belt een oude vrouw aan de deur met een boodschap. Mietje, die het rare accent van de vrouw later in het bijzijn van haar moeder imiteert, krijgt te verstaan dat taal en omgangsvormen aangeleerd zijn: 'Het vrouwtje zou heel goed spreken als men haar dat geleerd had.' Doordat ze in aanraking komt met andere sociale klassen, denkwijzen en gezindten, ontwikkelt Mietje zich tot een ruimdenkend mens – een ideaal van de Verlichting. Onderdeel van Mietjes opvoeding is verder dat bij alles een bepaalde leeftijd hoort. Zo krijgt ze niet op alle vragen die ze over de bijbel heeft meteen een antwoord; voor sommige antwoorden moet ze eerst ouder zijn. Bovendien gaat de familie van Mietje niet naar de kerk. Als de dominee op een dag een bezoek brengt aan het gezin en spreekt over 'Satan', 'ziel-schadelijke dolingen' en 'boze ketterijen' ontstaat er geen heftig meningsverschil. De ouders blijven vriendelijk en beleefd. Na afloop legt moeder uit dat iedereen het recht heeft zijn

geloof op zijn eigen manier te beleven. Zij geven persoonlijk de voorkeur aan een redelijk en tolerant christendom – weer zo'n verlichtingskenmerk.

De roman heeft een kaleidoscopisch karakter: we volgen de opvoeding van Mietje van de ene losse scène naar de andere, die veelzeggende titels dragen als: 'Ik ben vijf jaar', 'Ik ben zeven jaar', 'Ik leer leugen en valsheid kennen', 'Ik zie een dode', enzovoorts. Rode draad is de moraal die van iedere bladzijde spat en de geestelijke en religieuze groei van Mietje, die we op de voet volgen. In die zin heeft het boek iets weg van een traditionele 'Bildungsroman'. Zelf deed het *Geschrift eener bejaarde vrouw* me meer dan eens denken aan dat andere opvoedkundige werkje, *De brave Hendrik* (1810) van Nicolaas Anslin, het vaakst herdrukte jeugdboek van de negentiende eeuw. Het jongetje in dat boekje is echter statisch, kleurloos en 'zo braaf, zo zoet, zo gehoorzaam, zo knap en zo goedleers, dat gij hem met plezier een paar blauwe ogen zoudt slaan, als gij hem op straat ontmoette,' zoals Nicolaas Beets in zijn verhaal 'Kinderrampen' in de *Camera Obscura* schreef. Is deze opmerking ook van toepassing op de hoofdpersoon van Betje Wolff en Aagje Deken? Ja en nee. Ja, omdat de constante braafheid en gehoorzaamheid van Mietje voor de huidige lezer zeer dikwijls moeilijk verteerbaar is. Ieder sprankje ondeugendheid wordt door haar moeder faliekant de kop ingedrukt. 'Zet je nu eindelijk eens af tegen je moeder,' is wat je de hoofdpersoon bij voortdurend zou willen toeroepen. Maar net als Sara Burgerhart vindt ook Mietje ten slotte haar bestemming in het huwelijk. Dit tot grote tevredenheid van haar ouders: 'Nu zijt gij, onder het geleide van de voorzienigheid, veilig

naar lichaam en geest,' zo lezen we in het derde deel van het verhaal. De opvoeding is geslaagd.

Nee, omdat het werk in veel andere opzichten zeker de moeite van het lezen waard is. Allereerst is het als tijdsdocument van de Verlichting interessant: het boek biedt een concrete uitwerking van de idealen die in de tweede helft van de achttiende eeuw in de Republiek domineerden. Mietje leeft in een 'verlicht opvoedkundig paradijs', zoals Hanou het aanduidt, en in dat opzicht vormt het werk voer voor pedagogen en historici. Maar meer nog dan dat is het werk interessant binnen het gehele oeuvre van de auteurs. Het geeft aan dat Betje Wolff en Aagje Deken rond 1802 nog met beide benen middenin de achttiende eeuw stonden en hartstochtelijk bleven vasthouden aan hun idealen. Bovendien is het *Geschrift eener bejaarde vrouw* belangwekkend als we het beschouwen als een testament, als het antwoord van de twee schrijfsters in de laatste fase van hun leven op hun levenslange zoektocht naar waarheid. Hun voornaamste slotsom luidt dat de boodschap van de evangeliën richting dient te geven aan het leven, zo laat Hanou in zijn uitvoerige inleiding overtuigend zien. In die zin heeft het werk meer te bieden dan 'oude wyven praat', waarmee een anonieme recensent van de *Algemeene Vaderlandsche Letter-Oefeningen* het in 1803 terzijde schoof.

Rick Honings

Guy Janssens en Kris Steyaert, m.m.v. Bernard Pierret, *Het onderwijs van het Nederlands in de Waalse provincies en Luxemburg onder koning Willem I (1814-1830): niets meer dan een boon in een brouwketel?* Brussel: VUBPRESS, 2008. 463 blz. Prijs: € 29,95. ISBN 90 5487 456 0.

Toen de Amsterdamse jurist, filosoof en letterkundige Johannes Kinker in oktober 1818 de collegezaal binnenkwam om er zijn eerste 'Hollandse' college te geven aan de universiteit van Luik, bleek dat zijn spreekgestoelte gebarricadeerd was met tafels en stoelen. Hij reageerde met een grap, in het Frans, "mijne heren, moet ik de leerstoel Hollands soms bestormen?". De heren studenten hadden ook nog de moed hun professor te bespotten door hem Esopus te noemen, vanwege zijn bult. Dat was het begin van aanhoudende pesterijen. Kinker was door Willem I benoemd tot hoogleraar Nederduitse letterkunde en welsprekendheid, als hoogste zetbaas van de taalpolitiek die de koning in het zuiden van het in 1814 geassembleerde Koninkrijk wilde voeren. Kinkers ontvangst te Luik was een teken op hoeveel sympathie er gerekend kon worden.

Willem I wilde van het nieuwe Verenigde Koninkrijk, de vervulling van zijn Groot-Nederlandse droom, een echte natie te maken. Om het zuiden en het noorden "tot de meest innige samensmelting" te brengen was eenheid van taal nodig. En die taal was natuurlijk het Nederlands, want dat was immers al de taal van driekwart van de bevolking, meende hij. Om zijn doel te bereiken heeft de koning een stapsgewijze en tot op zekere hoogte weldoordachte strategie gevolgd.

Over de achtergrond van zijn plannen, de inhoud, de uitwerking, de uitvoerders, de resultaten en het mislukken ervan gaat het boek van Guy Janssens en Kris Steyaert. De auteurs zijn resp. hoogleraar en hoofddocent aan de universiteit van Luik, verre opvolgers van Kinker dus. Het boek biedt veel meer dan de titel suggereert, want behalve over Wallonië en Luxemburg gaat het ook over Vlaanderen en niet alleen over Willems taalpolitiek maar ook over de brede context waarbinnen die een plaats had: zijn economische politiek, en verder over de toen opkomende nieuwe onderwijsmethodes (het "nieuwe leren" van Jacotot o.a.) en het onderwijs in de Nederlandse letterkunde.

Het begon zo idealistisch en kordaat, want Willem I was amper twee maanden koning van het Verenigde Koninkrijk der Nederlanden of hij kondigde op 1 oktober 1814 al zijn plannen voor ingrijpende taalpolitieke maatregelen aan:

het Nederlands werd hersteld als geldige taal voor het registreren van notariële akten; de akten van de burgerlijke stand moesten voortaan in de landstaal (in Vlaanderen het Nederlands, in Wallonië nog het Frans). Juist voor Vlaanderen betekende dat een ingrijpende verandering want tot dan waren aktes ook daar in het Frans. Verder maatregelen zouden volgen, beloofde Willem, en vandaar die argwaan van de Brusselse bevolking het jaar daarop.

In 1819 volgden die verdere maatregelen: in het gebied dat tegenwoordige Vlaanderen heet, zou bij de behandeling van alle openbare zaken alleen nog Nederlands gebruikt mogen worden. Een totale taalverschuiving, want Vlaanderen was in naam wel Nederlandstalig maar het Algemene Nederlands was er vrijwel volledig afwezig. Het openbare leven speelde zich af in het Frans. Dat gold nog veel meer voor Brussel met zijn gemengde en voor een belangrijk deel Franstalige bevolking. Er kwam dus verzet tegen deze taaldwang, zo bijvoorbeeld in Gent waar de advocaten weigerden in het Nederlands te pleiten.

In de Franstalige (en Duitstalige) gebieden werden de maatregelen die in Vlaanderen golden, (nog) niet doorgevoerd, al was het Willems streven dat er uiteindelijk maar één officiële taal zou functioneren in heel zijn koninkrijk, namelijk het Nederlands. In Wallonië was het beleid er voorlopig op gericht het Nederlands ingang te doen vinden in het onderwijs.

Het onderwijsbeleid vormde trouwens in heel het zuiden het belangrijkste onderdeel van de taalpolitiek: "Van de vorming der Belgische jeugd moet veel afhangen wat België op den duur voor Holland al of niet zal zijn", aldus in 1815 inspecteur Van den Ende. Nu was de onderwijssituatie in België in die tijd erbarmelijk: er waren in veel dorpen geen scholen en geen onderwijzers. Willems beleid was erop gericht daar verbetering in te brengen door scholen te stichten en een kweekschool voor onderwijzers op te richten en en passant het Nederlands daarbij te bevorderen door Nederlandse onderwijzers naar België te lokken. Er zou geen kweekschool komen in Wallonië! Wie onderwijzer wilde worden moest naar de Nederlandstalige kweekschool in Lier.

In Wallonië kwamen vier Nederlandstalige rijkslagere scholen, namelijk in Doornik, Bergen, Namen en Luik. Daar werden dan onderwijzers aangesteld die tweetalig waren. Die onderwijzers gaven ook privé lessen aan kinderen, ook aan volwassenen als advocaten en vooral ambtenaren van de provinciale besturen. Die volgden de lessen - contre coeur weliswaar - in het belang van hun carrière, want er werd wel een streng benoemingsbeleid gehanteerd: wie geen Nederlands kende of wilde leren, kwam niet aanmerking voor een benoeming. Deze maatregel is een van de weinige die succes hadden.

Er gold in Wallonië voor ouders geen verplichting hun kinderen naar Nederlandstalige scholen of Nederlandse lessen te sturen. Met het gevolg dat er van die mogelijkheid nauwelijks gebruik gemaakt werd. Geen Waal die bereid was zijn kinderen Nederlands te laten leren, laat staan het zelf te doen. Trouwens wie Nederlands ging leren liep het gevaar als sympathisant gezien te worden van een regime, dat zich steeds meer gehaat maakte.

Verbazingwekkend is de hoeveelheid leermiddelen voor Frans-taligen (en/of Duitstaligen) die in de periode van 1814 tot 1830 verschenen zijn. Janssens en Steyaert geven een lijst van titels; het zijn er meer dan honderd. Daarnaast verschenen er ook nog zo'n 40 woordenboeken en woordenlijsten.

Nooit eerder of later is er door een Nederlandse overheid een taalpolitiek gevoerd, die zo intensief en planmatig was als die